

ŞİDDETİ MEŞRUIYET ÜZERİNDEN DÜŞÜNMENİN SINIRLARI: GÜNDELİK HAYATTA MEŞRU ŞİDDETİN UYGULAYICILARI

*Seval ÜNLÜ GÖK**

ÖZET

Modern devletin yaygın şekilde kabul gören Weberci tanımı, meşru şiddet kullanma tekelini öne çıkarır. Polis teşkilatı ve ordu, söz konusu şiddet tekelinin somutlaşmış halidir. Ne var ki bu yetkinin uygulayıcıları, gündelik hayatta görevli kimliklerinden bağımsız olarak da şiddete başvuran ya da uğrayan taraf olabilir. “Görevli” ve “sıradan yurttaş” ayrımının silikleşebildiği bu gibi durumlar, şiddetin temelde meşru şiddet olarak kavranmasından kaynaklı sonuçları tartışmak açısından elverişli örnekler oluşturur. Bu çalışmada modern şiddet kavramını kullanırken başvurduğumuz çerçevenin değiştiği olaylara örnek olarak günümüz Türkiye’sinden kahramanları meşru şiddet kullanabilen yetkililer olan birtakım şiddet haberleri derlenecektir. İncelenecek olaylar arasında görevlilerin görev anı ya da dışında şiddete başvuran ya da uğrayan taraf olduğu örnekler yer alacaktır. Yazılı medya araştırmasına dayanacak bu incelemeye mevcut siyasal iktidarın meşru şiddet kullanımına dair güncel söylemlerinin değerlendirilmesi eşlik edecektir. Böylelikle söz konusu meşru şiddet kullanabilen yetkililer olduğunda şiddet olgusunun kendisinin yerine meşruiyetinin tartışıldığı ve bunun da toplumda şiddetin kanık-

* Beykoz Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi
sevalunlu@hotmail.fr

sanmasına yol açtığı ileri sürülecektir. Öte yandan toplumda güçlü bir karşılık bulan şiddetsizlik ya da şiddet karşıtlığı söylemi, bu kanıksama doğrultusunda sorgulanacaktır. Hannah Arendt'in siyaset ve şiddet üzerine düşüncelerinin kılavuzluğunda şiddetin karşısının şiddetsizlik değil, siyaset olduğu savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Meşru Şiddet, Şiddetsizlik, Hannah Arendt.

Limits of Thinking Violence Through Legitimacy: Practitioners of Legitimate Violence in Daily Life

ABSTRACT

The widely accepted Weberian definition of the modern state highlights the monopoly of using legitimate violence. Police organization and army are the embodiment of this monopoly. However, the practitioners of these professions may be either a perpetrator of violence or its victim regardless of their charge in daily life. Such situations, where the division of "person in charge" and "ordinary citizens" can be faded, are good examples to discuss the consequences of violence basically understood as legitimate violence. In this study, some violent news concerning practitioners of legitimate violence from today's Turkey is compiled as examples of change in the conceptual frame we adopted while using the modern concept of violence. The cases that are analyzed include instances where persons in charge are perpetrator or victim of violence in or out of office. This research, which is based on a written media research, will be accompanied by an assessment of current discourses on the use of legitimate violence of politicians in power. It is therefore argued that if persons in charge of using legitimate violence are at stake, legitimacy becomes subject of discussion instead of violence itself as a fact. On the other hand, the claim of nonviolence or anti-violence, which is widely accepted in society, is questioned in this study. In light of Hannah Arendt's thoughts on politics and violence, it is argued that the opposite of violence is not non-violence but politics.

Keywords: Violence, legitimate violence, non-violence, Hannah Arendt.

GİRİŞ

Şiddet, sosyolojik bir olgu olduğu kadar modern siyasal düşüncelerin üzerinde en çok durduğu kavramlardan biridir. Şiddet kavramına gösterilen bu ilgi, şiddetin bir dizi modernite kurumuyla ilişkisinden bağımsız değildir. Ne modern devleti ne de modern iktidarı şiddet kavramına başvurmaksızın açıklamak mümkündür. Ne var ki şiddet kavramının bu kilit konumu, şiddeti devamlı olarak devlet, egemen, iktidar gibi bir fail dolayımıyla ele alma sonucunu doğurmakta böylelikle şiddeti olduğu gibi kavramak zorlaşmaktadır. Bu dolayımardan en çok başvurulana, devletin şiddet kullanma tekeliyle ilişkilendirilen meşru şiddettir.

Bu çalışmada meşru şiddetin şiddetten ne açıdan farklı olduğu ve iki olguyu kuramsal açıdan birbirine indirgemenden ele almanın olanakları tartışılmaktadır. Bu sorular, şiddetin farklı görünüşleri olduğunu, farklı alanlarda ve farklı araçlarla gerçekleştirildiğini yadsımaz. Bununla birlikte farklı sıfatlar ona eşlik etse de bir olguya şiddet niteliğini veren yalın durumu, başka bir deyişle şiddetin kendine özgü mantığını incelemek, şiddetle ilişkilendirilen hatta onunla eşitlenen siyasal iktidarı da bu çerçevenin dışında ele almayı mümkün kılacaktır.

Bu bağlamda öncelikle şiddetin modern devletle ve iktidarla ilişkisine kuramsal açıdan eğileceğiz. Farklı yollardan şiddet ve iktidar ilişkisini saptayan iki düşünürün; Max Weber ve Giorgio Agamben'in düşüncelerini inceleyeceğiz. Bunun ardından Hannah Arendt'in, diğer iki düşünüre göre şiddetin kendine özgü mantığını serimlemek açısından daha güçlü araçlar sunduğunu savunacağımız yaklaşımına yer vereceğiz. Bu kuramsal çözümlemenin ardından meşru ve meşru olmayan şiddetin giderek iç içe geçtiği durumları temsil eden, Türkiye'de son bir buçuk yılda meydana gelen bir dizi örneği irdeleyeceğiz. Bu örneklerle şiddetin, karmaşanın hukuki düzene dönüştüğü belirsizlik durumlarında toplumda nasıl yaygınlaştığını ortaya koymanın yanı sıra şiddetin döngüsel mantığını kırarak güç üzerine, başka bir deyişle

şiddetin tersi olan siyasal eylem üzerine tartışmanın aracı olması amaçlanmaktadır.

1. Şiddetin Ardına Gizlendiği Kavramlar: Meşruiyet ve Hukuk

Modern siyasal düşüncelerde şiddetin, modern devletin temel unsurlarından biri olarak ele alınması yaygındır. Max Weber'in devlet tanımında yer bulan bu yaklaşım, çağdaş bir düşünür olan Giorgio Agamben'le birlikte yeniden karşımıza çıkmıştır. Siyasal iktidarın şiddetle ilişkisini birbirine karşıt olmasa da farklı şekillerde yorumlayan iki düşünürün kuramlarında, benzer bir çıkış noktası vardır: Şiddet, her ikisinde de egemen olan bir fail üzerinden değerlendirilmektedir. Yine şiddet ve siyasal iktidar ilişkisini sorgulayan Hannah Arendt ise iki düşünürle aynı çıkış noktasını paylaşmaz. Arendt, egemenin şiddeti nasıl kullandığından çok, şiddeti olduğu gibi anlamaya çalışan bir kuramsal çabayı benimser. Böylelikle Arendt, fail-mağdur, şiddet-şiddetsizlik ikiliklerini aşan bir çözümlemeye ulaşır. Şiddetin tersinin şiddetsizlik değil, iktidar olduğu savı, hem kendi mantığı olan bir olgu olarak düşünmemize hem de eylemimizi buna göre şekillendirmemize katkı sağlar. Bu bölümde önce Weber ve Agamben'in şiddet ve siyasal iktidar ilişkisine dair çözümlemeleri, paylaştıkları ileri sürülen çerçeveye odaklanılarak incelenecektir. Ardından Arendt'in kuramının getirdiği olanaklar tartışılacaktır.

1.1. Weber'den Agamben'e şiddet ve iktidar

Şiddetin modern kavranışı, siyasal iktidarın modern kavranışıyla son derece bağlantılıdır. Bu ilişkiyi en özlü şekilde ortaya koyan ifade, Max Weber'in (2006, s. 132) bugün siyaset biliminde temel başvuru kaynağı olmayı sürdüren ifadesidir: "Devlet, belli bir arazi içinde, fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğudur". Bu tanım, sadece devlet ve şiddetin yakın ilişkisini en açık şekilde ortaya koyması

bakımından değil, modern siyasete dair temel bir kabule dayanması açısından da önemlidir. Devletin şiddet kullanma hakkıyla özdeşleşmesi, siyasetin ancak modern anlamına kavuşmasıyla mümkün olabilirdi: Devletler arasında ya da devletin içinde iktidar mücadelesi.

Modern devlet, şiddetle bu kadar yakın ve doğrudan bir ilişki içinde olduğunda, ortaya çıkan temel soru, şiddet araçlarıyla sağladığı bu egemenliği nasıl meşrulaştıracağıdır. Weber, ancak yasaların geçerliliğine ve ussal kurallara dayanan bir meşruiyet anlayışının modern devleti mümkün kıldığını belirtir. Şiddeti ele alma biçimimizdeki modern kırılma, şiddet araçlarının kullanım hakkının yasal ve ussal otorite doğrultusunda meşrulaştığı düşüncesidir. Şiddet, modern devlet örgütlenmesi içinde artık her zaman ya meşru ya da meşru olmayan biçimde açığa çıkacaktır. Meşru şiddet, hukuk sınırları içinde kalandır ve bu sınırlar içinde kalması meşruiyetinin gerekliliğidir.

Meşru şiddeti düşünme biçimimize dair sıkça başvurulmuş çağdaş düşünürlerden Giorgio Agamben, meşru şiddet kullanımı ve yasal ussal otorite arasındaki doğrudan bağlantıyı sorgulamaktadır. Agamben'i Weber eşliğinde okuduğumuzda, modern devletin şiddetle ilişkisinde yasal sınırlara ve ussal kılavuzluğuna şüpheyle bakan bir kuram görürüz. Çünkü Agamben (1998, s. 35), egemenliğin şiddet ile hukuk arasındaki bir belirsizlik durumu olduğunu ve egemenliğe özel şiddeti oluşturan unsurun tam da bu belirsizlik olduğunu söyler. Dolayısıyla modern devletin temel özelliği, Weber'in dediği gibi yasalara dayanarak devletin meşru şiddet hakkıyla özdeşleşmesi değil, yasalara dayanarak yasal olan ve olmayan, karmaşa ile normal durum arasındaki sınırları değiştirip karmaşayı da hukuk düzenine dâhil eden istisnaları belirleyebilmesidir (Agamben, 1998, s. 19).

Devletin kullanma hakkı haricinde toplumda ortaya çıkan şiddete yalın şiddet dersek Agamben'in savı meşru ve yalın şiddet arasındaki farkı sorgulamak için önemli araçlar sunmaktadır.

Öncelikle egemenin yasa dışı olanı yasal olana dâhil edebilme gücü, Weberci anlamda yasal ve ussal bir otoritenin bulunmadığı anlamına gelmez. Aksine, bu meşruiyet kaynağı sayesinde istisna denen belirsizlik durumları mümkün olmaktadır. Agamben'i izleyerek meşru şiddeti devletin kontrolündeki ve toplumdaki yalın şiddetten ayrılan bir kategori olarak değil, her türlü şiddeti meşru dayanağa oturarak egemenin çıkarları doğrultusunda toplumda şiddetin devamlılığını sağlayan bir kategori olarak düşünebiliriz. İstisna olarak adlandırılan belirsizlik durumları, meşru şiddetin yalın şiddetle iç içe geçtiği ve şiddetin kendine özgü mantığının çıplak biçimde ortaya çıktığı anları işaret eder. Bu mantık, Walter Benjamin'in izinde (2010)¹, açıkça döngüsel bir biçimde yasa koyan şiddetin yasa koruyan şiddete dönüşebileceği anlamına gelir. Şiddetin döngüsel mantığı, şiddetin benzerini yarattığını şiddet dışı olduğu düşünülen alanlara sirayet etmesine yol açar.

1.1. Arendt: Birbirinin tersi olarak şiddet ve iktidar

Hannah Arendt de şiddet ve siyasal iktidar ilişkisi üzerine yazmış düşünürlerden biridir. Fakat Arendt, şiddet ve iktidar ilişkisine odaklansa da söz konusu ilişkiyi açıklayabilmek için öncelikle şiddeti olduğu gibi anlayabilmek gerektiğini vurgular (1970, s. 56). Bu vurgu, Arendt'i Weber ve Agamben'den farklı olarak faili egemen ya da devlet olan bir şiddet çözümlemesi yerine doğrudan şiddetin kökenlerine ve doğasına odaklanan bir kuramsal çerçeveye götürür.

¹ Agamben, Walter Benjamin'in Şiddetin Eleştirisi Üzerine'deki tezlerinden oldukça faydalanmıştır. Benjamin (2010, s. 29), şiddetin yapısının, aslında sürekli olarak hukuk koyan ve hukuk koruyan şiddet biçiminde birbirine dönüşebildiği istisna durumlarında görünür olduğunu söyler ve bunu kolluk gücünün müdahaleleri üzerinden açıklar: "Kolluk gücünün amaçlarının, hukukun amaçlarıyla daima örtüştüğü ya da en azından bunlarla ilişkili olduğu iddiası tamamıyla yanlıştır. Aslında kolluk gücünün 'hukuku', devletin her ne pahasına olursa olsun ulaşmaya çalıştığı ampirik amaçlarını, belki çaresizlikten, belki de her hukuk düzenindeki iç bağlantılardan dolayı, artık hukuk düzeni aracılığıyla güvence altına alamadığı noktayı ifade eder."

Arendt'in şiddet sorunsalını ele alış biçimi modern siyaseti sorunsallaştırmasından bağımsız değildir. Arendt şiddet çözümlemesine modern siyaset biliminin temel kabullerini karşısına alıp siyasal iktidar ve şiddet eşitlemesini reddederek başlar. Soldan sağa tüm siyaset kuramcıları arasında şiddetle iktidarı eşitleyen uzlaşıya eleştirir (Arendt, 1970, s. 45-46). Ona göre modern siyasette şiddetin yeriyle ilgili temel sorun, sadece iktidarın, insanın şiddet aracılığıyla insan üzerinde tahakküm kurması olarak anlaşılması (Arendt, 1970, s. 52) değil, aynı zamanda şiddetin araçsal niteliğinin unutulmasıdır. Şiddet, iktidarın temeli olamaz çünkü kendisi araç olan bir şey, bir başka şeyin özünü oluşturmaz (Arendt, 1970, s. 51). Arendt'e göre iktidar, insanların birlikte ve uyum içinde eylediği (acting together and in concert) her zaman ortaya çıkar (1970, s. 52). Bu nedenle iktidar, meşruiyetini eylemin öncesinde, doğrudan bu bir araya gelişin kendisinden alır. Dolayısıyla meşruiyet, geçmişe dönük bir şekilde temellenir. Oysa şiddet, araçsal niteliği nedeniyle ulaşılabilecek bir amacın aracı olarak geleceğe dönük bir edime ilişkindir. Bu nedenle şiddet, hiçbir zaman meşru değildir fakat haklılaştırılabilir (Arendt, 1970, s. 52).

Şiddetin ve siyasal iktidarın kendine özgü nitelikleri, bu iki olgunun bir arada ortaya çıktığını reddetmek anlamına gelmez. Sonucu iktidarın kaybı olsa bile bir zafer uğruna iktidarın yerine şiddet geçirilebilir. Ama hiçbir iktidar, silah namlusunun ucunda gelişmez çünkü iktidarın her zaman şiddetten fazlasına ihtiyacı vardır. Benzer şekilde şiddete karşı sadece iktidarla direnmek olanaksızdır çünkü şiddetin gerçekten iktidarı tahrip edici bir gücü vardır. Arendt, tüm bu olgular çerçevesinde şiddet ve siyasal iktidarın temel nitelikleri açısından bize şunu söyler (1970, s. 56):

"[S]iyasal açıdan, iktidar ve şiddetin aynı olmadığını söylemek yeterli değildir. İktidar ve şiddet, birbirinin tersidir; nerede bir tanesi mutlak olarak hükmetse, diğeri orada var ol-

maz. Şiddet, iktidar tehlikede olduğunda ortaya çıkar ama kendi akışına bırakılırsa iktidarın yok oluşuyla sonuçlanır. Bu, şiddetin karşıtını şiddetsizlik olarak düşünmenin doğru olmadığı anlamına gelir. Şiddetsiz bir iktidardan söz etmek anlamsızdır. Şiddet iktidarı yıkabilir fakat iktidar yaratma yetisinden tamamen yoksundur.”

Arendt, şiddetin tersinin iktidar olduğunu söylerken hem Weber'in hem de Agamben'in paylaştığı çıkış noktasını terk etmektedir. Her iki düşünür de siyasal iktidar ve şiddet ilişkisini, şiddetin faili olan devlet ya da egemenden hareketle çözümler. Siyasal iktidarın şiddetin tersi olduğunu söylemek, Weberci anlamda meşru şiddet tekeliyle işaret etmemekte, meşru şiddetin toplumda şiddetsizliğin güvencesi olduğunu reddetmektedir. Benzer şekilde şiddeti siyasal iktidarla ontolojik zıtlığı içinde düşünmek, Agamben'in faili egemen fail üzerinden ele aldığı şiddet çözümlemesinin ötesine geçebilmektedir. Agamben (1998, s. 4), Arendt'in şiddet kavrayışının totalitarizm çözümlemesi içine yerleştirmesinin hakkını teslim ederken onu, çıplak hayat ve siyaset ilişkisini göz ardı etmekle eleştirir. Her ne kadar bunu Arendt'in izinde siyasal olanı eylemin merkezi yapacak şeyin arayışındaki bir eleştiri olarak sunsa da şiddet ve siyaset ilişkisinden çok şiddet ve egemen ilişkisine odaklanması nedeniyle şiddetin kendine özgü mantığını açıklamaktan ve onun döngüsünü kıracak olanı saptamaktan uzaktır. Oysa Arendt, şiddeti kendi başına bir olgu olarak, yalın olarak incelemeyi seçtiğinde şiddet ve siyasetin doğal kabul edilegelen bağını koparacak bir güce işaret edebilmektedir. Siyasal iktidarın, insanların ortak dünyalarından koparılmış üst bir yönetim aygıtı olarak görülmesine itirazda bulunan bu yaklaşım, şiddet-şiddetsizlik arasına sıkışmış siyaseti, ortak eylemin merkezi olarak görür. Arendt, şiddeti meşruiyetinden bağımsız, kendine özgü mantığı olan bir kavram olarak tartışabildiği gibi, şiddet tartışmasını sadece faile odaklanarak yapılmasına da başka bir kuramsal seçenek sunmaktadır. İki olgunun birbirinin tersi olduğunu söylemek, şiddetin kendi özgü keyfi ve döngüsel

bir mantığı olduğunu ortaya koyup, bunu kıracak dışarıdan bir güce olan ihtiyacı ortaya koyar.² Başka bir deyişle şiddetin tersini sorgulamak, meşru – meşru olmayan şiddet kısılacındaki düşünce biçimimizden özgürleşmeyi mümkün kılar.

2. Meşru Şiddetin Yalın Şiddet Olarak Belirmesi

Bu bölümde özellikle meşru - meşru olmayan şiddetin iç içe geçtiği bazı örnekler aracılığıyla, şiddetin döngüsel mantığının toplumda nasıl yayıldığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bununla şiddetin mantığından çıkışsızlığı göstermek değil, şiddet döngüsünü kırarak, tersi şiddetsizlik değil, siyaset olan bir kavrayışın yaratabileceği olanakların tartışılması amaçlanmaktadır. Ele alınacak örneklerin tamamı, Türkiye'de 20 Temmuz 2017'de başlayan Olağanüstü Hal sürecinde gerçeklemiştir. Fakat bu örneklerin başlıca özelliği OHAL sürecinde gerçekleşmiş olmaları değil, OHAL'in ilanından önceye dayanan, hukuki sınırların bulanıklaşarak şiddetin yalın olarak belirttiği durumları belirginleştirmesidir. Bu nedenle örnekleri incelemeye geçmeden önce bu örneklerin hangi toplumsal koşullarda ve nasıl bir sürecin ardından ortaya çıktığına değinmek yerinde olacaktır.

² Arendt bunu Walter Benjamin kadar açık ifade etmez. Benjamin, ilahi saf şiddetle, şiddetten arınmışlığı değil, araç biçimine girmeksizin dolaylımsız öfke biçimindeki bir müdahaleyi kast eder (Çelebi, 2010, s. 276). Saf şiddet, hukuk ve devleti birbirine bağlayan şiddet sarmalına kısa devre yaptıracak bir kavram olarak düşünülebilir (Çelebi, 2010, s. 310). Benjamin, Şiddetin Eleştirisi Üzerine'de siyasal iktidar ve şiddet arasındaki döngüyü kırarak güce odaklanmıştır fakat bu gücü doğrudan siyasal iktidar olarak ifade etmemiştir. Arendt ise şiddetin döngüsel mantığından çok siyasal iktidar ve şiddetin karşıt yapısına odaklanmıştır. Benjamin'in tüm araçlarını sağlamasına rağmen bir siyasal eylem çözümlemesine ulaşmamış olması, Marksizmin başlı başına bir siyaset kuramı olarak ortaya konmamış ve açıkça bu şekilde yorumlanmamış olmasına bağlanabilir. Arendt'in şiddetin karşıtı olarak siyasal eylemi öne çıkarmakla birlikte şiddet sarmalını kırarak araçsal olmayan bir güç imgelemi sunmamasının ise mücadele unsurunu tutarlı bir şekilde siyaset kuramının dışında bırakmasıyla bağlantılı (Ünlü Gök, 2017) olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin yakın geçmişinde meşru şiddetin kitlesel şekilde sorgulanmasına yol açan olay, Gezi Direnişi'nde açığa çıkan, polisin orantısız güç kullandığına ilişkin tartışmadır. Bu süreçte polisin orantısız güç kullandığı konusundaki uzlaşya eylemcilerin kesinlikle şiddete başvurmamaları yönündeki ahlaki çağrı eşlik etmiştir. Hatta eylemcilerin bir kısmı kendi içlerinde şiddet kullananları dışlamayı seçmişlerdir. Bu, Weberci tanıma sadık bir çerçevede, meşru şiddet kullanımının hukuki sınırlar içinde kalması yönünde bir çağrıyı ifade etmiştir. Böylelikle aslında Gezi Direnişi'nin dönemin iktidarına yönelik ciddi bir öfke barındırır da meşru şiddetin ayarının kaçtığına ve hukuki sınırların yeniden geçerli olacağına dair bir anlayış hâkim olmuştur. Eylem süresince “haksız duruma” düşmemek, eylemcileri yönlendiren temel gerilim hatlarından birini oluşturmuş, eylemler şiddet ve şiddetsizlik ikiliği içerisinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Meşru şiddete ilişkin sorgulamaların başladığı bu süreci, siyasal iktidarın meşru şiddet kullanımı hakkında sınırları genişleten söylemleri takip etmiştir. Takip eden süreçte dönemin Cumhurbaşkanı “esnaf gerektiğinde asker, polis ve hâkimdir” (CNNTürk, 2014) dedikten yaklaşık üç ay sonra gazeteci Nuh Köklü, Kadıköy'de arkadaşlarıyla kartopu oynarken bir dükkâna isabet eden kartopu üzerine çıkan tartışmada dükkânın sahibi olan esnaf tarafından bıçaklanarak öldürüldü (BBCTürkçe, 2015). Nuh Köklü cinayeti, kolluk güçlerine tanınan yetkinin herkese tanınmasını ifade eden belirsizlik durumunun en belirgin örneklerinden biridir.

OHAL döneminde ise meşru şiddet ile toplum içindeki şiddetin açık bir iç içe geçişi devlet yönetiminde bulunanların söylemlerinde kendini daha belirgin şekilde göstermiştir. İçişleri Bakanı'nın uyuşturucu alış veriş yapanlar hakkında polise “ayağını kırın” talimatı vermesi, bu ifadelerden biridir (NTV, 2018). Fakat bu ifadenin sonrasında söylenenler, şiddet kullanımı ve hukuk sınırları ilgili nasıl bir belirsizliğe doğru ilerlendiğini daha net gös-

termektedir. İçişleri Bakanı'nın açıklamasının ardından Başbakan'ın, polise “hukuk sınırları içinde kalın” (Cumhuriyet, 2018) uyarısı yapmasını devletin meşru şiddet kullanma tekeline sahip olmasından çok, hukuki olanla olmayan arasında belirsizlik hali yaratabilen egemene özgü bir tutumla açıklamak daha uygun olur. Nitekim İçişleri Bakanı, kendisine yöneltilen tepkiler üzerine “iki yıldır bunu söylüyorum, hiçbir polis gidip ayak kırmadı” (NTV, 2018) şeklindeki açıklaması da yine aynı Agamben'in çözümlediği belirsizlik durumunu doğrulamaktadır.

Söylemlere ve eylemlere yansıyan, karmaşanın hukuka dâhil edilmesi olarak görebileceğimiz bir sürecin içinde gerçekleşen örnekleri, belirli kategoriler altında ele alacağız. Bu incelemeyle şiddetin kendine özgü bir mantığı olduğunu fakat meşru şiddet-meşru olmayan şiddet ayırımına dayalı kavrayışın, bu mantığı çözümlememize engel olduğunu göstermeyi amaçlamaktayız. Dört kategoride ele alacağımız beş örnek, şiddetin tarafları nedeniyle farklı görünümeler altında ortaya çıkmıştır. Bu örnekler, herhangi bir şiddet olayına şiddet karakterini veren nitelikleri saptamamızı zorlaştıran, toplumda sıklıkla olayın taraflarının “ne olduğu” üzerinden tartışılan olaylardan başlanarak giderek daha yalın şiddet biçiminde görünen olaylara doğru sıralanacaktır. Bu tabloyu ortaya koymakla şiddetin kendine özgü mantığını sergilemeyi umut ediyoruz. Ancak bu andan sonra şiddetin tersini tartışmaya başlayabiliriz.

2.1. Şiddetin ne meşru ne de yalın hali

İnceleyeceğimiz olaylardan ilki 28 Ocak 2018'de Karan'da bir kokoreççide gerçekleşmiştir (Cumhuriyet, 2018), (BirGün, 2018). Güvenlik kamerası görüntülerine yansıyan olayda dört polis, sivil kıyafetler içinde birlikte yemek yemekteydiler. Basına yansıyan haberlere göre komiser yardımcısı olan polislerden biri, kendilerine hizmet eden garsonu yanına çağırarak “neden bizimle daha çok ilgilenmiyorsunuz?” demiş, garsonun kula-

ğini çekip ona tokat atmıştır. Hesap ödedikleri sırada iş yeri sahibinin “elemanımızın bir kusuru mu oldu, neden tokat attınız?” sorusu üzerine aynı polis, iş yeri sahibini yumruklamaya başlamıştır. İş yeri sahibinin kendisine karşılık vermesi üzerine polis, belindeki silahı iş yeri sahibinin başına doğrultmuştur. Bu karışıklık sırasında polislerden bir diğeri, kavgayı ayırmayı çalışanları engelleyip aynı garsonu dövmüştür. Garsonu döven ve iş yeri sahibini darp eden iki polisin dükkândan dışarı çıktıklarında havaya iki el ateş ettikleri ortaya çıkmıştır. İş yeri sahibi “vatandaş koruması için verilen silahı, vatandaşa doğrultanlardan şikâyetçiyim” demiştir.

Polisin görevi dışında ama görevi sayesinde elde ettiği araçları kullanarak kişisel hayatında şiddete başvurusu, sadece meşru şiddetin değil, şiddet-devlet ilişkisinin niteliği hakkında da bize önemli ipuçları vermektedir. Bu olayda failin polis olması, devletin meşru şiddet tekelinin uygulayıcısı olduğunu ve hukukla belirlenmiş sınırları aştığını göstermektedir. Ama olayın, polisin tanımlı görevi sırasında gerçekleşmemesi, olayın görev sırasında gerçekleşen orantısız güç kullanımı ya da prosedürlerin aksaması ile açıklanmasını olanaksız kılmaktadır. Hukuken bu olayın görevi kötüye kullanmakla açıklanması mümkün görünmektedir. Bu açıklama ise bizi, doğrudan Weberci devlet tanımına götürmektedir: Devletin kolluk kuvvetlerinin zor kullanma yetkisi akılcı hukuk kuralları ile sınırlandırılmıştır. Buna uymayanlar ise yine akılcı hukuk kuralları çerçevesinde cezalandırılır.

Öyleyse şiddet dereceleri değişebilmek kaydıyla iki sivil taraf arasında yaşanan benzer bir olayla faillerinin polis olduğu iki olay arasındaki fark, şiddete uğrayan tarafların mağduriyetiyle ilgili olmaktan öte meşru şiddet kullanma tekelinin itibarına ilişkin bir farktır. Weberci anlamda görevi kötüye kullanma örneği olarak yorumlanabilecek olay, şiddetin en yalın haliyle belirlediği durumda bile meşru şiddeti düzenleyen hukuk çerçevesinde ele alınışını örneklemektedir. Hukuken görevi kötüye kullanarak

şiddet uygulayanların sivillere göre farklı kurallar çerçevesine yargılanması ve bunlar için muhtemelen daha ağır cezaların ön görülmesi şüphesiz hukuki bir gerekliliktir fakat konumuz açısından anlamlı bir bilgi değildir. Burada söz konusu olay, meşru şiddetin şiddeti düşünme biçimimiz üzerindeki etkileri açısından tartışılmaktadır. Yalın bir şiddet olayı, failleri polis olduğunda herhangi bir şiddet olayı olmaktan çıkmaktadır. Bu, meşru şiddetin olağan kabul edildiği ve şiddetin aslında bunların dışında kalan olaylarla doğrudan ilişkilendirildiği dar bir şiddet kavrayışına yol açmaktadır.

2.2. Yalın şiddetin mağdurlar hiyerarşisi

Bir başka örnekle şiddetin kendine özgü mantığını tartışmamızı engelleyen düşünce biçimimizi sorgulamaya devam edelim. Ankara’da 4 Kasım 2017’de trafikte iki araç arasında yol verme tartışması başlamıştır. Önce saldırıya uğrayan ve takip edilen araç, bir benzinliğe sığınmış fakat burada takip eden araçtaki 4 kişi, diğer araçtaki biri çocuk beş kişiye saldırmıştır. Bu saldırı haberinin medyada geniş yer bulmasını sağlayan temel unsursa şiddetin yapısı ve derecesinden çok, saldırıya uğrayan araçta, iki gazi ve ailelerinin bulunmasıdır. Hem haber metinlerinde hem de mağdurların açıklamalarında gazilik durumu özellikle vurgulanmıştır. Gazilerden birinin saldırıya uğrayan eşi, “ ‘[b]unlar sizin gaziniz, yapmayın’ dedik. Onlar ise küfür etmeye devam ederek, ‘nefret ediyoruz gazilerden’ diyerek vurmaya devam ettiler. Yani gazi olduğumuzu öğrendikten sonra daha çok vurdular. Benim eşim terörle mücadele verirken yaralandı. Biz bunları hak etmiyoruz” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Cumhuriyet, 2017). Saldırıya uğrayan gazilerden biri ise “[k]eşke şehit olsaydım da gazi olmasaydım. En azından bunları yaşamazdım, bunları görmezdim” demiştir (Odatv, 2017).

Olay, toplumun birçok kesimi tarafından ilgi görmüş, hatta MHP lideri Devlet Bahçeli, partisinin meclis grup toplantısında

olay hakkında konuşmuş, saldırganları lanetleyerek “bu iğrenç mahlûklar, doğduklarına pişman edilmelidir” demiştir (Milliyet, 2017).

Bu tepkiler üzerine tutuklu saldırganlardan birinin ailesi, açıklama yaparak gazilerden, tüm milletten ve devletten özür dilemiş, oğullarının ve kendilerinin terörist olmadığını söylemiştir (Hürriyet, 2017).

Bu olay, kolluk kuvvetlerinin şiddetin faili olduğu örneklerdeki gibi meşru şiddet-meşru olmayan şiddet ayrımı üzerinden tartışılması zor bir örnektir. Fakat mağdurların herhangi bir engelli ya da herhangi bir savunmasız kişi olabileceği durumla karşılaştırıldığında, şiddet olaylarında şiddeti değil, şiddetten doğan mağduriyetin daha önemli bir gündem olduğu görülmektedir. Nasıl ki kokoreççi örneğinde iş yeri sahibi, polisin görevini kötüye kullanmasına işaret ederek kendi mağduriyetini ifade ediyorsa, burada da mağdurlar sadece savunmasız olmalarını değil, gazi olmalarını vurgulayarak mağduriyetlerini ifade etmektedir. Tepki çeken ve tartışılan saldırının kendisi değil, saldırıya uğrayanların gazi olmasıdır. Şiddet, bu olayın örneklediği gibi bir kere daha şiddet olgusu olarak toplumun gündeminde yer bulamamıştır.

2.3. Devletin iç örgütlenmesinde karmaşa

28 Şubat 2018’de İstanbul’da gerçekleşen olayda bir polis memuru, emniyet şeridinde ilerleyen çakar lambalı bir aracı durdurarak işlem yapmak istemiştir (Hürriyet, 2018). Polis memurunun ifadesine göre aracın arka koltuğunda oturan iki kişiden biri, İstanbul İl Milli Eğitim Müdürü olduğunu söyleyerek, kimliğini göstermeyi reddetmiş ve araç kontrolü yaptırmamıştır. Olay sırasında asayiş şube müdürlüğü ile telefonda görüşen memur, kendisine herhangi bir işlem yapmaması yönünde talimat verildiğini ifade etmiştir. Daha sonra uygulama yerine gelen İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı ve Fatih İlçe Emniyet Müdür Yardımcısı

sis’nin kendisine “sen kimsin bu araca işlem yapıyorsun?” dediğini belirtmiştir. Ardından vatandaşa kötü muamele yapmaktan valilik tarafından açığa alınan polis memuru, İl Milli Eğitim Müdürü ve araçtaki diğer kişi hakkında “tehdit ve görevini yapmaya engel olma” suçundan, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı hakkında ise “görevi kötüye kullanma, hakaret, kanunsuz emir verme, mobbing” suçlarından şikâyetçi olmuştur. Bir süre sonra memur, görevine iade edilmiştir (Hürriyet, 2018).

Bu haberi ilginç kılan unsur, sözü edilen olaydan yaklaşık dört ay önce, çakarlı araçların geçiş üstünlüğünün iptalini ve konvoy haricinde çakar yakmayı yasaklayan bir yasal bir düzenlemenin yapılmış olmasıdır. Bu düzenleme ise bizzat Cumhurbaşkanının talimatı doğrultusunda “herkes çakarlı araçla gezmemeli” uyarısından sonra yapılmıştır (Milliyet, 2017).

Agamben’in sözünü ettiği karmaşa hali, burada bir kere daha kendini göstermektedir. Bu belirsizlik, sadece toplumu değil, doğrudan devlet örgütlenmesini de etkilemekte, ayrıcalıklar ile kurallar karşı karşıya gelmekte, kuralların uygulanması sürekli olarak istisnalarla kesilmektedir. Çakarlı araçlarla ilgili bir talimatın devletin en üst merciini temsil eden Cumhurbaşkanı’ndan gelmesi dahi, kuralın uygulanışında bir netlik kazandıramamış, ayrıcalıklar hiyerarşisi, polis memurunu zorda bırakmıştır. Kokoreççi ve veli polis örneğinde ayrıcalıklı konumda olan meşru şiddet uygulayıcıları, bu örnekte hukukun istisnası olarak beliren ayrıcalık hiyerarşisinin mağduru olmuştur.

Bu örnek, giderek belirsizleşen hukuki sınırların, devletin kendi örgütlenişi için de akılcı olmadığını, Weberci örgütten giderek uzaklaşıldığını göstermektedir. Weberci yaklaşım, daha güçlü ve akılcı bir hukuk devleti ile bu sorunların üstesinden gelinebileceğini düşündürse de Agamben, bu karmaşanın, egemenin yapısında olduğunu söylemektedir.

2.4. Sivil şiddet yalın şiddet midir?

Tamamen sivil bir ortamda gerçekleşen bir örnekle, bu belirsizliğin yalın şiddetin belirmesinde nasıl bir etkisi olduğunu tartışalım. Ele alacağımız son örnek, 5 Nisan 2018'de Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde gerçekleşen bir araştırma görevlisinin, üniversite yöneticisi ve akademisyen dört kişiyi ruhsatlı silahıyla öldürdüğü olaydır (Hürriyet, 2018). Eskişehir Valisi'nin açıklamasına göre hakkında idari soruşturma açılan fail, savunma yapması için çağrıldığı resmi belgeyi gördüğünde aracında bulunan ruhsatlı silahı alıp kendisi hakkında şikâyetle bulunan araştırma görevlisi meslektaşını ve diğer üç kişiyi odalarına girip vurmuştur. Olayla ilgili medyaya yansıyan bir başka önemli açıklama ise aynı üniversitenin bir başka öğretim üyesinden gelmiştir (Cumhuriyet, 2018). Açıklamada bulunan öğretim üyesi, failin, 15 Temmuz'dan sonra FETÖ'yle mücadele adı altında bir sürü kişiyi şikâyet ettiğini ve üniversite yönetiminin de bu kişiden gelen şikâyetleri değerlendirerek birçok hocadan kurtulma girişiminde bulunduğunu ileri sürmüştür.

İçerisinde meşru şiddet kullanımına ya da bunun kötüye kullanılmasına dair hiçbir unsur bulunmayan son olay, sonuçlarının daha ağır olmasıyla birlikte şiddetin belirsizlik ortamından beslenen ve keyfi niteliği açısından diğer örneklerle benzetilmektedir. Üniversiteler, giderek bir düşman yuvası ve zararlı bireylerden köklü bir şekilde arındırılması gereken kurumlar olarak görüldükçe şiddetin doğrudan cana kasteden biçimine de ev sahipliği etmesi kolaylaşmıştır. KHK'lar ile ebedi işsizlik ya da başka bir deyimle medeni ölümün yaygınlaştığı toplumda, insanların öldürülebilir bedenler olarak görülmeleri son örnekte görüldüğü gibi mümkün olmaktadır.

Meşru şiddeti uygulayanların örneklediği olayların, herhangi bir kişisel sebeple görevin kötüye kullanıldığı tekil örnekler olarak görülmesi kolaydır. Ancak toplumda kural ve kuralsızlığın birbirine karışması, kişisel olanla görev gereği yapılanın iç içe geçmesi,

şiddet hakkında daha derin bir sorgulamayı gerekli kılar. Nitekim üçüncü örnekteki gibi failin değil de mağdurun, devletin gücünü temsil eden konumda olması, şiddeti ele alırken yalın şiddetten çok tarafların "ne" olduğuna bakarak bir yargıya varıldığını göstermiştir. Meşru şiddet, her durumda aslında yalın bir şiddet olarak ortaya çıkmaktadır. Şiddet ve hukuk arasındaki belirsizlik durumu, tamamen devlet örgütlenmesinin kendi içinde ortaya çıktığında da yalın şiddetle benzer sonuçları doğurmaktadır. Dördüncü olayın örneklediği durum, kuralların belirsizleşerek istisnaların öne çıktığı durumlarda keyfiyetin arttığı ve insani ilişkilerin dayanaksız bir ilişki içine girdiğini göstermektedir. Devletin şiddet kullanma yetkisiyle hiçbir şekilde ilişkilendirilemeyecek son olay ise doğrudan toplumda yalın şiddetin ortaya çıktığı bir duruma örnektir. Şiddet ve hukukun iç içe geçmesinden kaynaklı belirsizlik öyle bir hal almıştır ki yalın şiddet aynı meşru şiddetin "kötüye" kullanıldığı durumlardaki gibi ortaya çıkmıştır. İlk iki örnek, hala belirli bir yargılama ve ceza sisteminden adalet umudu barındırırken üçüncü örnekte hukuk, doğrudan toplumsal linç kampanyasının aracına dönüşmüştür. Dördüncü durumda ise artık ne kurala uygun davranmak, ne de görevini belirlenen sınırlarda yapmanın bir anlamı kalmıştır. Burada hukukun rolü, haklıyı haksızdan ayırmaya değil, sadece şiddetin çıkmaza soktuğu bir durumu geçici bir uzlaşuya bağlamaktır. Son örnek ise devletin kontrolünde olduğu düşünülen şiddetin, belirsizlik durumunda toplum içinde nasıl doğrudan uygulandığını göstermektedir. Şiddetin döngüsel mantığı kendi kategorik ayrımlarını silikleştirecek şekilde yaygınlaşmaktadır.

SONUÇ

Modern devletin otoritesini sürdürmesini mümkün kılan meşru şiddet, sosyolojik ve hukuki yansımaları olan modern bir olgu olmanın yanı sıra şiddet üzerine düşünmeyi şekillendiren bir unsurdur. Buna göre modern devlet sadece yönetme işiyle değil,

meşru şiddetle de özdeşdir. Fakat şiddetin belli durumlarda meşru olması, belli durumlarda da meşru olmaması sonucunu doğurur. Böylelikle şiddet, tüm eylemlerin içine sızabileceği geçişken bir zemin bulmuş olur. Özellikle belirsizliğin arttığı ya da belirginleştiği durumlar, şiddetin kendine özgü döngüsel mantığının ve bunun toplumda tuttuğu yerin kanıtıdır. Ne var ki bu şiddetin bu döngüsel hareketinden kurtulmak, Agamben'i takip ederek Weberci anlamda hukuk devletini güçlendirmekle ya da şiddetsizliği sağlayacak daha sert önlemlerle mümkün değildir.

Çalışmada ele alınan örnekler şiddetin, kendi mantığı olan, belirsizlikten beslenen ve keyfiyete dayanan, ardından benzerlerini üreten eylemler olduğunu göstermektedir. Meşru şiddet, kötüye kullanıldığı ya da yanlış uygulandığında cezai yaptırımlara maruz kalacak şekilde düzenlenmiş olsa dahi, şiddetin tüm niteliklerini taşır. Meşru şiddeti şiddetten ayırarak düşünmek, toplumda şiddetin kabulünü ve sürekliliğini sağlayan bir unsurdur. Meşru şiddeti ve onunla birlikte gelen belirsizliği hukuka havale edip sadece bunun dışındakileri şiddet olarak görmek, karşıtı şiddetsizlik olan tek boyutlu bir kavrayışa yol açmaktadır. "Şiddetin her türlüşüne karşı olma" ilkesi, çoğu zaman bu tek boyutluluğun ifadesi olagelmektedir. Şiddetsizlik, meşru şiddetin en akılcı biçimde uygulandığı, hukuk kurallarının daha az belirsiz görüldüğü, devletin Weberci akılcı görüntüsüne daha çok kavuştuğu toplumsal durumları ifade eder. Açıkçası bu, kesinlikle şiddetin tersi değil, egemenin belirsizlik yaratarak iktidarını sürdürmeye daha az ihtiyaç duyduğu durumları açıklar.

Şiddetin karşıtını şiddetsizlik olarak düşünmek, meşru şiddet kategorisi aracılığıyla toplumda şiddetin sürüp gitmesine seyirci kalmaya, daha siyasal bir terimle söylemek gerekirse eylemsizliğe yol açar. Şiddeti failleri üzerinden tanımlamak, şiddetin mağdurlarını işaret eder. Oysa şiddetin tersinin siyasal iktidar olduğunu söylemek, edilgen mağdurları değil, ortak dünyayı ortaklaşa dönüştürecek eylemi öne çıkarmak anlamına gelir. Toplumdaki

şiddet olaylarını "şiddete başvurma hakkı olanlar" ve "şiddete başvurunca haksız duruma düşenler" ikiliği içinde okumak, şiddetin kanıksanmasına ve daha çok şiddetin var olmasına neden olur. Sadece devlet-toplum ilişkisine değil, tüm yatay ilişkilere de sirayet eden şiddetin döngüsel ve yayılcı mantığı karşısında aynı mantıktan gelmeyen bir güç gereklidir. Şiddet, dünyayı yıkabilir ama onu dönüştürebilecek olan siyasal eylemdir.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (Homo sacer: Il potere sovrano e la nuda vita). (D. Heller-Roazen, Çev.) Stanford, California: Stanford University Press.
- Arendt, H. (1970). *On Violence*. New York: Harcourt, Brace, Jovanovich.
- BBCTürkçe. (2015, Şubat 18). Gazeteci Nuh Köklü kar topu oynarken öldürüldü. Nisan 22, 2018 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/02/150217_nuh_koklu adresinden alındı
- Benjamin, W. (2010). Şiddetin Eleştirisi Üzerine. A. Çelebi (Dü.) içinde, Şiddetin Eleştirisi Üzerine (E. Göztepe, Çev., s. 19-42). İstanbul: Metis.
- BirGün. (2018, Şubat 3). Polisler kokoreççide garsonu dövdü, işletmeciye silah çekti. Nisan 23, 2018 tarihinde <https://www.birgun.net/haber-detay/polisler-kokoreccide-garsonu-dovdu-isletmeciye-silah-cekti-202868.html> adresinden alındı
- CNN Türk. (2014, Kasım 26). Erdoğan: "Esnaf gerektiğinde asker, polis ve hakimdir". Nisan 22, 2018 tarihinde <https://www.cnntrk.com/haber/turkiye/erdogan-esnaf-gerektiginde-asker-polis-ve-hakimdir> adresinden alındı
- Cumhuriyet. (2017, Kasım 5). Yol verme tartışmasında 2 gazi ailesi ve 2 yaşındaki çocuklarıyla darp edildiler. Nisan 22, 2018 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/860194/Yol_verme_tartis_masin-da_2_gazi_ailesi_ve_2_yasindaki_cocuklariyla_darp_edildiler.html adresinden alındı
- Cumhuriyet. (2018, Şubat 3). Polis, kokoreççide garsonu tokatladı, iş yeri sahibine tabanca doğrulttu. Nisan 23, 2018 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/918844/Polis_kokoreccid

- e_garsonu_tokatladi__is_yeri_sahibine_tabanca_dogrulttu.html adresinden alındı
- Cumhuriyet. (2018, Nisan 5). Prof.Dr. Ayşe Aypay: Volkan, fakülte koridorlarında "Bu mesele 24 kursuna bakar" demişti. Nisan 22, 2018 tarihinde [http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/954342/Prof.Dr. Ayse Aypay__Volkan__fakulte_koridorlarinda__Bu_mesele_24_kursuna_bakar__demisti.html](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/954342/Prof.Dr._Ayse_Aypay__Volkan__fakulte_koridorlarinda__Bu_mesele_24_kursuna_bakar__demisti.html) adresinden alındı
- Cumhuriyet. (2018, Ocak 18). Başbakan, Soylu'nun 'bacaklarını kırım' talimatı verdiği polisleri uyardı: Hukuk içinde kalın. Nisan 22, 2018 tarihinde http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/907626/Basbakan__Soylu__nun__bacaklarini_kirin__talimati_verdigi_polisleri_uyardi__Hukuk_ici_nde_kalin.html adresinden alındı
- Çelebi, A. (2010). Şiddete Karşı Siyaset Hakkı. A. Çelebi (Dü.) içinde, Şiddetin Eleştirisi Üzerine (s. 255-312). İstanbul: Metis.
- Hürriyet. (2017, Kasım 7). Gazilere saldıran Doğan Çiçek'in ailesi konuştu: İki kez Bahçeli'nin kapısına gittim... Nisan 22, 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gazilere-saldiran-dogan-cicekin-ailesi-konustu-iki-kez-bahcelinin-kapisina-gittim-40637244> adresinden alındı
- Hürriyet. (2018, Mart 28). 'Çakar'dan açığa alınan polis şikâyetçi oldu. Nisan 22, 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cakardan-aciga-alinan-polis-sikayetci-oldu-40787444> adresinden alındı
- Hürriyet. (2018, Nisan 6). Çakar lambalı aracı durdurunca açığa alınan polisten yeni haber. Nisan 22, 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cakar-lambali-araci-durdurunca-aciga-alinan-polisten-yeni-haber-40797113> adresinden alındı
- Hürriyet. (2018, Nisan 5). Eskişehir'de üniversitede silahlı saldırı... 4 öğretim üyesi öldürüldü. Nisan 22, 2018 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/universitede-silahli-saldiri-yaralilar-var-40795630> adresinden alındı
- Milliyet. (2017, Ekim 19). 'Çakarlı araçlar'ın geçiş üstünlüğü iptal edildi. Nisan 22, 2018 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/cakarli-aracilar-ingecis-gundem-2539691/> adresinden alındı
- Milliyet. (2017, Kasım 07). Bahçeli'den gazilere saldırıya sert tepki: Yaptıkları burunlarından fitil fitil getirilmeli. <http://www.milliyet.com.tr/bahceliden-gazilere-saldiriya-siyaset-2550821/> adresinden alındı

- NTV. (2018, Ocak 3). Bakan Soylu: Gördüğünüz yerde ayağını kırım, sorumluluğu bana ait. Nisan 22, 2018 tarihinde <https://www.ntv.com.tr/turkiye/bakan-soylu-gordugunuz-yerde-ayagini-kirin-sorumlulugu-bana-ait,R2dy8ebrm0GSh-ghpMbhA> adresinden alındı
- NTV. (2018, Ocak 5). Soylu: İki yıldır söylüyorum, hiçbir polis ayak kırmadı. Nisan 22, 2018 tarihinde https://www.ntv.com.tr/turkiye/soylu-iki-yildir-soyluyorum-hicbir-polis-ayak-kirmadi,RREWK32HqUC6kB3l_ApK0g adresinden alındı
- Odatv. (2017, Kasım 5). Trafik magandalarından gazilere saldırı. Nisan 22, 2018 tarihinde <https://odatv.com/trafik-magandalarından-gazilere-saldiri-05111-71200.html> adresinden alındı
- Ünlü Gök, S. (2017). Siyaset Deneyimi Olarak Toplumsal Mücadele: Özgürleşim ve Siyasal Özneleşme. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Tezi.
- Weber, M. (2006). Max Weber: Sosyoloji Yazıları (From Max Weber: Essays in Sociology. (H. H. Gerth, C. W. Mills, Dü, & T. Parla, Çev.) İstanbul: İletişim.